

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/38646> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Pronk, Michiel

Title: Verandering van geloofsvoorstelling : analyse van legitimaties door Antony Flew, Cees Dekker en Raymond Bradley

Issue Date: 2016-03-30

Inleiding

Veranderen van gedachten, het gebeurt iedereen weleens. Op het ene moment meen je dat positie A een goede is, maar na verloop van tijd vind je dat positie B toch beter is. Je probeert die verandering te rechtvaardigen: je hebt de beschikking gekregen over nieuwe kennis of een oud argument bleek toch niet waterdicht. Dit proces vindt ook plaats op het gebied van geloofsvoorstellingen¹. Een voorbeeld daarvan is te vinden bij de Britse filosoof Antony Flew. Hij veranderde van atheïst in deïst. Dit veranderingsproces rechtvaardigde hij als volgt:

When I finally came to recognize the existence of a god, it was not a paradigm shift, because my paradigm remains, as Plato in the *Republic* scripted his Socrates to insist: 'We must follow the argument wherever it leads.'²

De claim die Flew in zijn rechtvaardiging over het proces doet, is dat hij zich bij zijn verandering door niets anders heeft laten leiden dan door argumenten. Impliciet stelt Flew ook dat zijn nieuwe positie beter is dan de vorige, omdat de nieuwe positie meer in overeenstemming is met de argumenten. Dergelijke claims over de eigen rechtvaardiging roepen de vraag op: kun je over de nieuwe positie wel spreken als beter ten opzichte van de vorige?

In dit onderzoek wil ik op die vraag ingaan. De centrale vraag is: wat is de *intellectuele* waarde van de rechtvaardiging van de verandering door de betrokkene? Die waarde benader ik vanuit epistemologisch oogpunt. Mijn onderzoeksvraag wil ik daarom in vier vragen splitsen:

1. Hoe rechtvaardigen betrokkenen hun verandering van geloofsvoorstelling intellectueel?
2. Komt de rechtvaardiging overeen met de verandering zoals ik die reconstrueer?
3. Hoe is de rechtvaardiging van de uitkomst van de verandering als intellectuele rechtvaardiging, vanuit epistemologisch oogpunt en aan de hand van mijn criteria, te beoordelen?

Tot slot heb ik een vraag van meer algemene aard:

4. Wat kunnen we op grond van deze analyse leren over de mogelijkheid van een rationale beoordeling van verandering van geloofsvoorstellingen en over de waarde van het perspectief dat ik daarbij hanteer?

¹ Het woord 'geloofsvoorstellingen' gebruik ik niet visueel, meer als equivalent van 'begrip' of 'concept', zoals in het Engelse equivalent 'religious beliefs'.

² Flew, *There is a God*, (New York, 2007) 89.

Wat de eerste vraag betreft, dit is een descriptieve vraag. Deze heeft geen betrekking op de verandering zelf, maar gaat over de intellectuele rechtvaardiging. Dit is een belangrijk onderscheid, omdat mijn disciplinaire positionering niet die van het psychologische of historische discours is, maar eenduidig godsdienstwijsgerig. Vanuit psychologisch, historisch en sociologisch oogpunt is veel te zeggen over het veranderen van geloofsvoorstellingen. Vanuit de psychologie kan de verandering en rechtvaardiging daarvan bijvoorbeeld gezien worden als een poging om cognitieve dissonantie op te heffen. Een andere mogelijkheid is dat de verandering beschouwd wordt als reactie op de opvoeding. Dan draait het echter niet om de rechtvaardiging als rechtvaardiging, maar om haar functionele, psychologische betekenis. Mij gaat het juist om de rechtvaardiging als rechtvaardiging.

Deze descriptieve vraag over de beschrijving van de rechtvaardiging is wel als een wijsgerige vraag op te vatten. David Pailin beschrijft in zijn boek *Groundwork of Philosophy of Religion* drie rollen die een godsdienstwijsgeer heeft: als landmeter, als constructeur en als architect.³ De landmeter brengt het terrein in kaart, de constructeur test een constructie en de architect ontwerpt zelf iets. Bij de eerste vraag neem ik de rol van landmeter op mij. Ik breng in kaart hoe men de verandering rechtvaardigt.

Bij de tweede en de derde vraag neem ik de rol aan van constructeur. Mijn interesse is niet alleen om de wijze waarop de verandering gerechtvaardigd wordt te achterhalen, maar ik wil die rechtvaardiging ook beoordelen. Dat doe ik op twee manieren. De eerste manier is door na te gaan of de rechtvaardiging overeenkomt met het feitelijke veranderingsproces. Flew zei dat hij zich liet leiden door de argumenten. Is dat geloofwaardig, gezien de beschikbare feiten? De andere wijze is door na te gaan of de rechtvaardiging van de betrokkene intellectueel steekhoudend is, vanuit epistemologisch oogpunt. Wat moeten wij denken van de aanspraak op epistemologische verbetering die gedaan wordt in de rechtvaardiging? Bij beide beoordelingen geldt dat ik dat doe aan de hand van door mij opgestelde criteria.

Bij de vierde vraag wil ik de consequenties van het antwoord op de tweede en derde vraag uitwerken naar een bredere discussie door in het licht van de besproken voorbeelden te reflecteren op de mogelijkheid van een rationele beoordeling van verandering van geloofsvoorstellingen. De hypothese van dit onderzoek is dat die beoordeling mogelijk is. Het is goed om die hypothese op grond van het materiaal, verzameld in de eerste hoofdstukken, ter discussie te stellen en daarbij te kijken wat mijn insteek heeft opgeleverd.

³ Pailin, *Groundwork of Philosophy of Religion*, (Peterborough, 2001) 1.

Hoe pak ik de behandeling van deze vier vragen aan? In het eerste hoofdstuk wil ik de bouwstenen ontwikkelen die ik nodig heb om de vragen te kunnen beantwoorden. Ik zal omschrijven hoe ik het begrip 'geloofsvoorstelling' in dit onderzoek gebruik en wat voor veranderingen ik bestudeer. Ook zal ik reflecteren op de aard van de gebruikte bronnen, te weten eerdere en latere artikelen en uitspraken in interviews, waaronder in de latere fase ook autobiografische opmerkingen over de verandering van opvattingen. Daarnaast wil ik met het oog op de tweede en derde vraag een analysemodel ontwikkelen om de verandering te reconstrueren als ook te wegen. Ik wil dat doen door gebruik te maken van het denken van Imre Lakatos. Hij heeft een in mijn ogen zeer bruikbare wetenschapsfilosofie ontwikkeld die zowel een descriptieve als normatieve kant bezit. Lakatos geeft een methode om veranderingen in kaart te brengen. Het model van Lakatos maakt ook duidelijk wanneer, in beginsel, een verandering kan worden beoordeeld als een verbetering. Beide kanten zitten ook aan de tweede vraag.

In de hoofdstukken 2, 3 en 4 bespreek ik drie casussen: de verandering van geloofsvoorstelling van Antony Flew, die van Cees Dekker en die van Raymond Bradley. Ik heb voor deze casussen gekozen om verschillende redenen. Het zijn alle drie redelijk recente gevallen: zij speelden zich alle af in de twintigste en eenentwintigste eeuw. Daarnaast beschikt elke casus over een eigen dynamiek. Bij de verandering van Antony Flew ging het om de veranderde overtuiging dat er geen god is naar het idee dat God, of beter gezegd, 'een god', bestaat. Dekker veranderde van geloofsvoorstelling binnen zijn geloof, het christendom: van sympathisant van 'intelligent design' werd hij theïstisch evolutionist. In de laatste casus komt Raymond Bradley aan bod die eerst geloofde in God en later niet meer. Het primaire selectiecriteria voor deze casussen is dat de betrokkene op redelijke wijze zowel zijn oude stellingname als zijn nieuwe schriftelijk heeft verdedigd. Het 'op redelijke wijze' heb ik ingevuld door voor filosofen en wetenschappers te kiezen. Voor de eerste twee casussen gaan deze criteria geheel op, maar voor de derde niet want er is van hem geen eerdere schriftelijke, wijsgerige of systematisch-theologische stellingname beschikbaar. Ik heb de casus van Bradley, die atheïst werd, opgenomen, als tegenhanger van de eerste, Flews beweging van atheïsme naar filosofisch deïsme. Met deze derde casus, veel minder in detail uitgewerkt, houd ik voor de algemene analyse in beeld dat er verschillende bewegingen zijn, waaronder ook de overgang van religieus geloof naar atheïsme.

In het laatste hoofdstuk, het vijfde, staat de vierde, algemenere vraag centraal. Met het behandelen van die vierde vraag komt ook de vraag naar relevantie van dit onderzoek naar voren. Ik opende deze inleiding met een algemene ervaring: we veranderen weleens van overtuiging. De moeilijkheid is dat een algemene ervaring vanzelfsprekend is, of beter gezegd: de ervaring lijkt vanzelfsprekend. Een uitvoerig onderzoek naar deze ervaring en waarheidsclaims die daaraan gekoppeld worden, is

belangrijk om vanuit godsdienstwijsgerig oogpunt te toetsen of onze intuïties juist zijn. Voor de filosoof is het zinvol om claims over verandering van opvattingen te analyseren.

Het discussieveld waarbinnen de relevantie van mijn onderzoek moet blijken, is de discussie over geloof en rationaliteit. Op dat gebied zijn meters boeken verschenen. Om dan iets nieuws te zeggen of een nieuw standpunt in te nemen, is lastig. Toch denk ik dat door mijn insteek om de discussie vanuit veranderingsprocessen te benaderen, een ander licht op deze discussie valt. Dat licht hoeft niet te betekenen dat veel dingen veranderen, maar een ander licht kan zaken doen oplichten die anders veronachtzaamd worden.